



עורכת ראשית: די"ר אירית בק. עורכת משנה: ענבל בן יהודה

כרך 2, גיליון מס' 1, 22 למרץ 2016

## **היבטים חברתיים, כלכליים וחוקיים של צריכת צמח הגת באתיופיה ובמערב**

### **מורן לבנוני**

גת (שם מדעי: Catha Edulis) הוא צמח ירוק-עד, שעליו מכילים חומרים פעילים אלקלואידים ממשפחת האמפטמינים - בעלי השפעה נרקוטית מעוררת. השימוש בצמח הגת מתקיים מזה מאות ואלפי שנים כנוהג תרבותי וחברתי באזורים קרן אפריקה ודרום חצי האי ערב, בהם הוא גדל. השימוש בצמח, הידוע בשמות שונים בכל שפה ואזור, מוכר גם במדינות במזרח, מרכז ודרום יבשת אפריקה, ומתרחב בעשורים האחרונים גם לקהילות המהגרים מקרן אפריקה שצמחו באירופה, באוסטרליה ובאמריקה הצפונית. מאמר זה יתאר את הכלכלה שהתפתחה באתיופיה בעקבות ההתפתחויות בענף החקלאי של הגת ובאפשרויות היצוא שלו, ויציג את הדיון המתקיים בחוקיות והלגיטימציה של השימוש בצמח באתיופיה ובמדינות קולטות המהגרים, על רקע הקשריו התרבותיים, הכלכליים והחברתיים.

### **צריכת הגת באתיופיה והשפעותיה**

את הגת מקובל לצרוך בלעיסת כמויות גדולות של עלים ירוקים וטריים, לרוב במסגרת של מפגש חברתי בבתי פרטיים או בבתי קפה. השימוש בו נעשה בקרב כל שכבות האוכלוסייה, על ידי גברים ונשים כאחד. המועד המקובל ללעיסת גת הוא בשעות אחר ארוחת-הצהרים והלעיסה מלווה בדרך כלל בשתיית קפה, תה או משקאות קלים, כמו גם בהאזנה למוסיקה.

הגת גורם לתחושת אופוריה, דברנות וביטחון עצמי; הוא מחליש את התיאבון, מקטין את הצורך בשינה ומשמש גם כאפרודיזיאק. במקרים מסוימים מקושר הגת גם לטקסים צופיים דתיים ולהעלאת רמת התודעה של המשתמש לפני התפילה. בנוסף, פעמים רבות מדווחים המשתמשים כי הוא משפר את רמת התפקוד שלהם בעבודה או בלימודים; באזורים הכפריים משמשת לעיסת הגת את החקלאים כאמצעי להגברת יעילות העבודה בשדה. לצד ההשפעות הללו, הצמח עלול לגרום גם לתחושות מלנכוליה ודיכאון לאחר השימוש בו.

מחקרים שונים מצביעים על כך שהשימוש בגת הינו הגורם הראשון במעלה להיעדרות מעבודה ומלימודים בקרב מועסקים וסטודנטים בערי אתיופיה ומדינות נוספות באזורה. כמו כן, ישנם מחקרים המלמדים כי במקרים מסוימים עולה ההוצאה של משקי הבית לרכישת גת על זו של רכישת מוצרי מזון בסיסיים באזורים אלו, וכי הינו גורם מרכזי להתנהגות חריגה בתא המשפחתי, המובילה גם לפירוד משפחות.<sup>1</sup>

באתיופיה הפכו גידול הגת והשימוש בו למותג מסחרי תרבותי לגיטימי, המזוהה עם המורשת וההיסטוריה האתיופית, והגת אף מצוין בבולים רשמיים של המדינה ובפרסומים של ענף התיירות. לצד זאת, גוברת בשנים האחרונות המודעות לסכנות השונות הכרוכות בצריכת הגת. בפברואר 2014 נערך כנס בין-לאומי באוניברסיטת ג'ימא (Jimma) שבאתיופיה בשיתוף עם אוניברסיטת מינסוטה האמריקאית, תחת הכותרת "נאבקים באתגר בריאות הנפש והשימוש בחומרים פסיכוכימיים באפריקה". הכנס עסק בין השאר בהשפעות הקליניות של צריכת צמח הגת, והוצגו בו מחקרים המשייכים את השימוש בו לעלייה במקרים של התקפי לב, סרטן של חלל הפה והלשון, בעיות בשיניים ותופעות פסיכוטיות שונות. בהקשר זה, נמצא כי השימוש בגת בשילוב עם עישון ושתיית קפה או משקאות מתוקים - מגדיל אף יותר את הסיכון למחלות.<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> A. Alem, D. Kebede and G. Kullgren, "The Prevalence and Socio-demographic Correlates of khat Chewing in Butajira, Ethiopia", *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 1999, pp. 84-91; Yeshalem Mulugeta, "Khat Chewing and its Associated Factor among College Students in Bahir Dar Town, Ethiopia", *Science Journal of Public Health*, 2013, vol. 1(5), pp. 209-214.

<sup>2</sup> Jimma-Minnesota International Symposium on Mental Health and Substance Use, February 17-19, 2014.

תקצירי העבודות שהוצגו בכנס נמצאות באתר:

<[https://www.researchgate.net/publication/270786263\\_JIMMA-MINNESOTA\\_INTERNATIONAL\\_SYMPOSIUM\\_ON\\_MENTAL\\_HEALTH\\_AND\\_SUBSTANCE\\_USE\\_JIMIS\\_Acknowledgement](https://www.researchgate.net/publication/270786263_JIMMA-MINNESOTA_INTERNATIONAL_SYMPOSIUM_ON_MENTAL_HEALTH_AND_SUBSTANCE_USE_JIMIS_Acknowledgement)>

## כוחו העולה של הגת באתיופיה מבחינה כלכלית

על-פי החוקר אלן גסקון (A. Gascon), גידול הגת באזור הראר (Harar) המוסלמי ברובו, הופך לגידול משמעותי ביותר מבחינה כלכלית, המאיים על הבכורה של גידולי הקפה. גידול הגת דורש פחות מים וכוח אדם מגידולים אחרים, ועל כן מאפשר למשקי הבית באזורים החקלאיים הכנסה קבועה בהשקעה נמוכה יחסית. הוא מהווה יתרון בכך שמאפשר יבול ברוב ימות השנה, בעוד שגידולי ירקות ומוצרים בסיסיים אחרים נמצאים תחת איום מתמיד של בצורת ומפגעים שונים. כמו כן, בניגוד לקפה ולפרחי הקטיף המיוצאים מאתיופיה, לדוגמה, הגת אינו נתון לתנודתיות השוק העולמי. לפיכך, באתיופיה בפרט ובקרן אפריקה בכלל, הולכת וגדלה ההסתמכות על יצוא הגת כענף המכניס מטבע זר וכמקור לתוספת הכנסה משמעותית, בעיקר עבור חקלאים באזורים המרוחקים והעניים ביותר.<sup>3</sup>

הדרישה המרכזית לשיווק הגת היא מערכת תחבורה נאותה, שכן יעילות החומר הפעיל בעלים הולכת ונחלשת ככל שהם פחות טריים; פרק הזמן המומלץ לתהליך השיווק הוא בין 48-72 שעות ממועד הקטיף בשדה ועד למועד ההגעה ללקוח. התפתחותם של כבישים סלולים המאפשרים הגעת משאיות לאזור הראר, המרוחק כ-300 קילומטרים מהבירה אדיס אבבה, הגדילה את היכולת לשווק גת באופן יעיל למדינות השכנות בקרן אפריקה ובחצי האי ערב. התרחבותן של קהילות מהגרים מאזורים אלו באירופה, ארצות הברית, קנדה ואוסטרליה - מציבה אתגר שיווקי גדול אף יותר. על-פי נתונים שונים, מוכפל מחיר הגת עד פי תשעה בנתיב המסחר בין היצרן או החקלאי לבין שוק היעד המערבי; מחיר צרור ענפי גת בדנמרק הוא כ-14 אירו, בשבדיה כ-21 אירו ובקנדה שוויו כ-50 דולר קנדיים, שהנם שווי ערך ל-33 אירו בקירוב.<sup>4</sup>

ממשלת אתיופיה מפיקה רווחים מגביית מיסים מיצואני הגת המורשים במדינה.<sup>5</sup> כראייה לכך, בין השנים 2003-2004 היווה יצוא הגת 15 אחוזים מהכנסות היצוא של אתיופיה,<sup>6</sup> כאשר בשנת 2013 הכניס יצוא הגת 200

<sup>3</sup> נתונים שונים על כלכלת הגת באתיופיה הוצגו על ידי הפרופסור אלן גסקון, מומחה לגיאוגרפיה פוליטית של אתיופיה, בכנס בנושא מניעת השימוש בסמים של בית הספר ללימודים גבוהים במדעי החברה בפריז, ב-11 לפברואר 2016.

<sup>4</sup> Axel Klein, Pien Metaal and Martin Jelsma, "Chewing over Khat Prohibition: the Globalisation of Control and Regulation of an Ancient Stimulant", *Series on Legislative Reform of Drug Policies*, Transnational Institute, Amsterdam, January 2012, 17, pp. 1-12.

<sup>5</sup> Dechassa Lemessa, *Khat (Catha edulis): Botany, Distribution, Cultivation, Usage and Economics in Ethiopia*, UN-Emergencies Unit for Ethiopia, Addis Ababa, June 2001, Retrieved March 20, 2016.

[http://smartshop.nazwa.pl/coffeshop/khat\\_in\\_etiopia.pdf](http://smartshop.nazwa.pl/coffeshop/khat_in_etiopia.pdf)

<sup>6</sup> Axel Klein, Pien Metaal and Martin Jelsma, 2012.

מיליון אירו, והיה לענף היצוא הרביעי בגודלו במדינה.<sup>7</sup> מלכת יצוא הגת האתיופיה היא אישה בשם סוהורה אסאמעיל, שהחלה את דרכה במכירת צרורות עלי גת בצדי הדרכים בעיר הראר. כיום, היא מחזיקה בכ-50 אחוזים משוק הגת של אתיופיה; היא בעלת חברת תעופה משלה ומעסיקה יותר מאלף עובדים. בשנת 2011 נבחרה אסאמעיל ל"אשת העסקים של אתיופיה" והיא נמצאת ברשימת עשרת האנשים העשירים באתיופיה מאז שנת 2013.<sup>8</sup>

### **מסחר ושימוש בגת בין קרן אפריקה למערב – תופעה לגיטימית או פעילות עבריינית?**

בשנת 1971 הוכנסו החומרים הפעילים שבצמח הגת לרשימת החומרים הנמצאים תחת פיקוח של האו"ם, אך לא כשהם נתונים במצבם הטבעי בצמח. עם העלייה בכמויות הגת המיוצאות לקהילות המהגרים באירופה, אמריקה ואוסטרליה, עלתה המודעות של גורמי אכיפת החוק והמכס באזורים אלו לבעיות הנובעות מצריכתו מחד גיסא, ולאפשרויות הכלכליות הטמונות בייבוא זה מאידך גיסא. סביב שנות ה-90 של המאה הקודמת החלו מדינות מערביות שונות לפעול לשינוי ההגדרה החוקית של הגת, ועל כן בכמה מהן הוא מוגדר כירק ובאחרות כסם מסוכן או כמוצר הנתון לפיקוח.

בשנת 1995 אשרר בית המשפט העליון בהולנד את הקביעה של האו"ם בנושא הגת. לפיכך, נכון לעכשיו אין איסור במדינה על השימוש והמסחר בצמח. נורבגיה ושבדיה אסרו את השימוש בגת בשנת 1989, דנמרק אסרה את השימוש והמסחר בגת בשנת 1993 ואילו קנדה הוציאה אל מחוץ לחוק את היבוא והמסחר בגת ב-1997. במהלך העשור הקודם נידונה שאלת החוקיות של השימוש בגת גם באנגליה, במסגרתן של מספר ועדות, והוא נותר סחורה חוקית המניבה תשואה ממעי"מ. בשנת 2010 לדוגמא, נגבה סכום של 2.9 מיליון פאונד כמע"מ על ייבוא שנתי של כ-3000 טון גת מאתיופיה, קניה ותימן - כשבעה טון בשבוע.

כתוצאה מהמדיניות הלא-אחידה באירופה, שיווק הגת האתיופיה מתמקד במדינות בהן לא מוטלות עליו מגבלות מיוחדות. למשל, בנמל התעופה סכיפהול שבהולנד עוברים מדי שנה כ-2500 טון גת. משם הסחורה ממשיכה את

<sup>7</sup> Eric Lafforgue, "Chained to Khat", *Eric Lafforgue Photography*, Retrieved March 20, 2016. <<http://ericlafforgue.com/wp-content/uploads/KHAT.pdf>>

<sup>8</sup> Philipp Hedemann, "Drug Trade In Africa: How The Queen Of Khat Got So Rich", *World Crunch*, 30 August 2011, Retrieved March 20, 2016. <<http://www.worldcrunch.com/drug-trade-in-africa-how-the-queen-of-khat-got-so-rich/c1s3660/>>

דרכה ומוברחת באמצעות כלי רכב מסחריים ופרטיים לקהילות סומליות ואתיופיות בשבדיה, נורבגיה, דנמרק וגרמניה. יחד עם זאת, גם בהולנד ממשיך להתקיים דיון בנוגע לאפשרות הכללת הגת במצבו הטבעי ברשימת החומרים הנתונים לפיקוח המדינה, בה נמצא לדוגמה צמח הקנביס, המותר למכירה במקומות מורשים בלבד.<sup>9</sup> מחקרים מראים כי למרות שצריכת הגת נשארת קבועה בקרב מהגרים בוגרים, שיעוריה נמוכים בקרב צעירים ובני הדור השני להגירה. המורכבות של שאלת השימוש בצמח בקרב קהילות המהגרים משתקפת בתביעתן של נשים סומליות באוסטרליה כי המדינה תאסור את השימוש בגת. בשנת 2009, לאחר עצומה שהוגשה בנושא, נעשתה הערכה מחודשת באוסטרליה בנוגע למעמד הגת. בסופו של דבר הוא נותר חוקי, אך נתון להגבלה ולפיקוח הרשויות.<sup>10</sup>

סוגיית הלגליזציה של הגת, המצוי בתוך שבין גידול חקלאי לגיטימי לתעשיית סמים, היא בעלת חשיבות כלכלית רבה עבור מדינות קרן אפריקה ובמיוחד עבור אתיופיה. ניתן לתהות מה יעלה בגורלו של הענף בעקבות הדיונים הפנימיים באתיופיה בנוגע להשפעותיו האמביוולנטיות מבחינה חברתית ובריאותית, ובעקבות התפישות המערביות כלפי השימוש והמסחר בצמח. בינתיים, בעוד הדיון במערב האם להחמיר את אמצעי אכיפת החוק כלפי סוחרים ומשתמשים בגת נמשך בכל עוזו, הדרישה למוצר מתעצמת על רקע הימשכות ההגירה ממזרח אפריקה. "פריצת הדרך ביצוא הגת תהיה שבירת הסטיגמה של הצמח כסם ממכר. אני מצפה שגם הגרמנים יסירו את הגת מרשימת הסמים. מה היה קורה עם כל מבשלת בירה בגרמניה הייתה מוגדרת כמרכז ליצור סם?" שואלת יצואנית הגת המוסלמית סוהורה אסמאעיל, שבעצמה מעולם לא צרכה אלכוהול מטעמים דתיים.<sup>11</sup>

**מורן לבנוני הוא דוקטורנט בבית הספר להיסטוריה באוניברסיטת תל אביב וחוקר בדסק לחקר רשתות במרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה, אוניברסיטת תל אביב**

---

<sup>9</sup> אודות הפיקוח על שיווק הגת באירופה, ראו

Axel Klein, Pien Metaal and Martin Jelsma, 2012.

<sup>10</sup> David M. Anderson and Neil C. M. Carrier, "Khat: Social Harms and Legislation: a Literature Review", Occasional Paper 95, UK Home Office, July 2011, Retrieved March 20, 2016.

<<http://www.homeoffice.gov.uk/publications/science-research-statistics/research-statistics/crime-research/occ95?view=Binary>>

<sup>11</sup> Philipp Hedemann, Drug Trade In Africa: How The Queen Of Khat Got So Rich, 30 August 2011.

<<http://www.worldcrunch.com/drug-trade-in-africa-how-the-queen-of-khat-got-so-rich/c1s3660/>>